

Igy, a játékban egy gyakorlati és egy esztétikai komponens ötvözetére bukkanunk. A kisgyermek egyrészt ösztönösen alakítja, építgeti a való világ megszüpített mását, hogy ebben a reális kapcsolatokkal bíró képzeleti világban megfelelő szerepet keressen magának, — másrészt a játék az ösztönök, a vonzalmak, a képzelet és a gondolkodás esztétikai kifejezése, a gyermek egyetlen, őszinte állásfoglalása az étellel szemben, amely iránt a játékban nyilvánítja boldogságát és kételyeit.

A gyakorlati tényező főképen az élmények befogadását, tehát a megismerést célozza, és egyúttal az egyén viszonyának kialakítását ehhez a megismert világhoz, az esztétikai tényező azonban már nemcsak a gyermek ilyesféle reális elhelyezkedését mozdítja elő, hanem egy mélyebb, még sokkal individuálisabb színezetű kapcsolatot hord magában és lassanként egy komplex gyermeki én, egy személyes gyermeki világnézet kiforrásához vezet. Minél fejlettebbek egy gyermek szellemi képességei és minél magasabb kort ér el, annál inkább növekszik a játék expresszionista vonása az impresszionista látásmód rovására, másfelől viszont a játék formája egyre jobban kitágul az individuális irányból a szociális felé.

Visszagondolva még egy pillanatra ezekre a gyermekkori játékokra és arra a fiatal talajra, amelyből születnek, részben elhamarkodottnak, részben pedig agyonbonyolítotttnak kell, hogy érezzük azokat a népszerű és tudományos elméleteket, amelyek a játékról elterjedtek. A tudatlan szülő ösztönös ítélete és a tudós szakember végnélküli boncolgatása között elvész az a kiegyenlítő igazság, hogy a gyermek lelkivilágában az egyszerű és a bonyolult szorosán egymáshoz simul és épen ezért a játék kényes lényegét csak finom ujjakkal és messzetekintő átfogó pillantással szabad érinteni.

Mándy Stejnina.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A dolgozatok jellemnevelő ereje

Az iskolai írásbeli dolgozatok egyéniségformáló kisugárzása tulajdonképen csak egy elsődleges fejezete, elemi foka az írásművészet-szülte irodalom egyetemes jellemnevelő, humanizáló hatásának. Irni — Ibsen szerint — annyi, mint ítéletet tartani önmagunk fölött. A napló, vagy levélíró pl., — e legáltalánosabb két írásfajhoz minden tollforgató legkönnyebben hozzáférközhetik, — állandóan gondosan körülnéző szemlét tart élménykészletei fölött s azokat megválogatva, csoportosítva, bizonyos külső és belső rend föltételei között iparkodik mind a maga, mind esetleges olvasója számára kellemes formába önteni. Lelki gyakorlat, önfegyelem, spirituális természetű műveket, elvonatközás a világtól, a testek, a mozgás, a külsőségek síkjáról minden írás lényege a befelé nézés, a lélek mélye felé fordulás, gyűjtött lelki értékek könnyed átfarmálása, termelt lelki kincsek birokra kelése a kifejezhetőség

birtokaért. Hogy minő különbség van a szalonember játszi, többnyire súlytalan és tartalmatlan, közhelyeket továbbgurító fecsegése s az írás nagyjainak a szó sikamlós, tökéletlen anyagával való titáni küzdelme közt, épen a mi Vörösmartynk csodálatos nyilatkozata mutatja: »Nem érez az, ki érez szavakkal mondhatót.« Nem olyan könnyű a kifejezés művészetében nagyra vinni. A költői lángész olyan művész, ki legtöbbször — ellentétben más művészekkel — még az anyaga jórészét is maga teremti. Az írás mélyebb, velősebb, noha nehezkesebb, technikailag nehezebben kezelhető közlési forma a szónál, mert nem olyan közvetlen, természetes, érzékileg ható. Viszont annál jobban serkent a megfontoltságra, a műgondra, a betűtestbe kívánczó gondolat finomabb megmunkálására. Tervszerűbb munkát enged végezni a szóbeli közlésnél. Az írással elérhető nagyobb szabotosság kedvéért térnek át a nyilvánosság emberei mindnagyobb mértékben beszédjeik felolvasására. Náluk, akik egyébként ritkán hivatásos szónokok, de minden szavuknak, kifejezésárnyalatuknak külön súlya, sajátos reflexe van, röppant fontos a tökéletes személyi és tárgyi fejelem megőrzése. Ezzel szemben kétségtelen, hogy tömeghatás, gyors hangulatkeltés, életszerűség szempontjából az élő szó varázsát a legragyogóbb írásművel sem lehet pótolni.

Az írás tehát hatalmas, lélekformáló tényező. Az írásbeliség mai óriási kifejelettségét szemlélve, elmondhatni, hogy a mai művelt ember szinte többet bibelődik betűvel, több idejét tölti hol az írott, hol a nyomtatott írásművek rengeteg birodalmában, mint amennyit beszélni alkalma és ideje marad. Kezdünk megnémulni karthausi kolostorok, szótlansági fogadalmak nélkül is. Talán az idők is némileg hasonlóak a szerzetszerző középkor szentélyekbe, a magányosság érlelő csendjébe menekítő viharosságához. A különbség tán csak annyi, hogy a mai kor nem minden írástudó szerzetese ölt szőrcsuhát. A népek gyermekkorában az egész ősműveltség egy-egy hőseposz díszes tokjába szorult bele, melynek a különböző Homerosok és Firduszik, ismert vágy örökre ismeretlennek maradt rapsodosok adtak olyan megvesztegető formát, hogy a nép minden egyes, művelt, vagy műveletlen, eszes vagy kisebbértelmű tagja fejében hordozhatta azt a versbe foglalt őskulturát egészében, vagy még mindig nagyszerű részleteiben, befogadó-képessége terjedelmé szerint. Ma, a mindszerteágazóbb szakműveltség idején minden dolgozkat sietünk papírra bízni, a legjelentéktelenebbektől a legnagyobbakig, mért rohanó korunkban, túlterheléstől gyengült, zárt levegő, szobai mozdulatlanság, kötött életmód-gyengítette emlékezetünkben nem bízhatunk eléggé. Régen királyok, főurak sem tudtak írni s mindamellert igen szépen megfelelhetek az egyedül írástudó papok segédlete mellett magas méltóságuk kényes szellemi követelményeinek: ma még a földművestől, mesterembertől, a legalantabb álló társadalmi rétegek képviselőitől is írni-olvasni tudást kezd követelni a korszerű haladás. Az írás ilyenformán mindenképen veszedelmes vetélytársa lett a szónak. Sőt mi több! Sokszor olyan követelődző energiával lép föl, mintha nem is másodlagos fejlemény, hanem

elsősülött volna. Vannak ugyan jelek, mint pl. a rádió, a hangos film, a közigazgatás távbeszélőt kedvezményező, racionalizálási törekvései, melyek kezdik visszakövetelni az elnyeléssel fenyegető tintatenger közepette az élőszo jogait. De ezek a visszahatások még nagyon embrionálisak. Viszont kétségtelen, hogy mindezekkel szemben az írás- és könyvkultusz épen a közelmúlt világháború óta ért le a legszélesebb rétegekhez s korlátlan, friss és mohó imperiálizmusának hódító étvágya époly nehezen korlátozható, mint valami vonaglónak látszó, de még mindig eszeveszettül szívós világbiródalomé.

A betű, az írott szó ezen csorbítatlan egyeduralma idején végtelenül fontos a tollforgatás mesterségének legalább a megtaníthatóság mértékéig való, túrhető elsajátíttatása; kivált középiskolai, gimnáziumi tanulókkal. Különösen nagy jelentőséget nyer ez a kérdés akkor, ha abból indulunk ki, hogy a gimnázium elitképző iskola, a nemzet vezetőinek iskolája. A kitűnőek iskolájának eszméje megbukott már akkor, amikor kimondták. Nem tűnhet ki senki, ha nincs kik közt kitűnnie. Nem lenne lángész senki, ha nem lenne bámulásukra teremtődött, közepes tömeg. Ellenben a gimnáziumot maga a fejlődés fogja a humanum menedékévé, az eszménykereső ifjúság jobb elemeinek természetes vonzási területévé avatni. Fölösleges ide minden túlbuzgó vita, erőszakos reformtevékenység. De hogy vezethessen mai napság az, aki becsületesen még írni sem tud? Nem tudja közölnivalóit világosan, közérthetően kifejezni. Pedig be sok ember van ilyen, sokszor még jelentős polcokon is. Műveltsége ezirányú fogyatékoságának azután kárát vallja mind a rábizott köz, mind saját maga. Mert bizony felnőtt ésszel, begyöpösödött fejjel s hozzá még megrekedt önművelés, félbemaradt, borgóz, napilap, kártya, pletyka közt senyedő szellemiség mellett az elpazarolt ifjúkor mulasztásainak következményei nemhogy fogynának, inkább egyre nőnek.

Az ú. n. tanulás éveiben kell tehát a fogalmaznitudás szilárd alapjait lerakni. Változatos, az élet sokszerűségét utánzó, bő anyagon, zsenge kortól kezdve, szakértő kéztől vezetve elsajátítani az írás varázslatos mesterségének minden eltanulható csínját-bínját, annak az ördöngös szerszámnak mentül sikeresebb forgatását, amit tollnak neveznek. Tollforgatás! Valóban milyen kitűnő, szellemesen találó megjelölés ez! Ennek a kis hegyes, kétágú acéldarabkának méltó kezeléséhez tényleg viadori ügyesség kívántatik. Szúrni, vágni, támadni és védekezni gyakran még hatásosabban lehet vele, mint előkelőbb bajtársaival, a törrel és karddal. Ki akármelyiküknek kezelésében némi jártasságra tett szert, arra azt szokás mondani, hogy stílusa van. Aki csak ide-oda emelgeti őket s össze-vissza handabandáz velük, annak még nincs stílusa. A szép stílus már magasabb fejlődési fok, kevesektől megközelíthető, művészi kiváltság. De jó stílusa, értve a jót elfogadható, »korrekt«, szabályos értelemben, tehát ilyen megszorító értelemben vett jó stílusa minden tanult embernek lehet.

A gimnáziumi tanterv nagyon helyesen jelöli meg a magyar nyelv és irodalom tanításának a célját abban, hogy a kitűzött

eszmény: »Nemzeti nyelvünk és a magyarul olvasható irodalmi művek segítségével a tanulóknak erkölcsi magatartás, irodalmi műveltség és nyelvi kifejezőkészség szempontjából értékes magyar emberré váló nevelése.« A nyelvi kifejezőkészség megszerzése tehát tantervkövetelte, elsőrendű iskolai feladat. E fontos készség szóbeli gyakorlása minden tanítási órán megtörténik. Ellenőrzése, fejlesztése tehát nemcsak a magyar nyelv, de minden tárgy tanárának együttes, közös feladata. Különlegesebb kiművelése azonban mégis csak az írásbeli dolgozatok kapcsán, legelső sorban természetesen a magyar nyelvi írásbeli feladatok, dolgozatok segítségével történik. Általános Utasításaink háromféle írásbeli dolgozatot ismernek: 1. az iskolai; 2. a házi és 3. az eredménymegállapító dolgozatokat. Kötelező iskolai írásbeli dolgozatok több tárgy keretében vannak. Az egyes tantárgyak tartalmi, szerkezeti, módszerbeli eltérései szerint különböznek a körükben készített dolgozatok is. A dolgozatok céljának megítélésénél három szempontot vehetünk figyelembe: a tanulóét, a tanárét s az oktatását. Minket ezúttal tárgyunk szempontjából az első, a tanuló érdekel, azaz a dolgozatkészítés lélektani mozzanatának kihatása a tanuló lelkére.

Találón vezetik be az Általános Utasítások ennek az érdekes kérdésnek vizsgálatát azon, különben közismert, ténynek lerögzítésével, hogy általában könnyebben beszélünk, mint írunk. Jární is több ember tud, mint táncolni, verekedni előbb, mint szabályszerű eleganciával vívni. A beszélgetés szökellőbb, csapongóbb, változathatóbb, szabadabb, mint az írás. Ez nekikészülőddéssel, technikai nehézségekkel jár, habozni kész, megakaszt. Helyes az utalás e jelenség okai közt a verba volant, scripta manent elvére, mely a leírt szavainkkal velejáró, fokozottabb felelősséget idézi léptenyomon emlékezetünkbe. Tehát a fogalmazástanításnak mindjárt már a kezdetén egy rendkívül fontos erkölcsi mozzanat iktatódik velőmunkánkba: a felelősségérzet felkeltéséé. Minden felelősségvállaláshoz erős akaratú elhatározás, vagyis jellem szükséges. A dolgozatíratást megelőző nyugtalanság, olykor alig leküzdhető félelem is arra mutat, hogy a tanuló nem bízik eléggé önmagában, szepegeve néz szembe az eléje tornyosuló, kelleténél tán nagyobb-nak gondolt feladattal. A legyőzéshez szükséges bátorság, erős akarat, tevékeny önbizalom fokozásában eszerint elsőrendű szerepet töltenek be az iskolai dolgozatok.

Másik fontos jellemfejlesztő hasznuk, hogy általuk megtanulja a tanuló ellenőrizni saját ismereteit. A szóbeli felelet bizonytalanabb, pongyolább, botladozóbb, alkalmibb jellegű, míg az írásbeli kifejtés alaposabb, állandóbb, több szemnek szánt, ilykép külsőleg-belsőleg gondosabb, sorshordozóbb. Az ismeretek és készségek ellenőrzésében, tudatosításában, a műgond, lelkiismeretesség kifejezésében tehát szintén nagyfontosságú hely jut az írásbeli dolgozatoknak.

A házi dolgozat tudományos részletkérdésekben való elmerülésre nyújt módot. Bő olvasásra, szorgalmas adatgyűjtésre, gondos szerkesztésre, szép irodalmi stílcsiszólásra, önálló eredmények

elérésére készlet. Rászoktat a tudományos munka elmélyedő, önzetlen, tiszta gyönyörököt kínáló természetére. Nagyszerű jellemformáló eszköz helyesen alkalmazva. A házi feladat mindebből nyújt valamit kicsiben.

A dolgozatírás általában a nevelő oktatásnak szerves, elszakíthatatlan része. Kiegészítője a szóbeli tanításnak. Tanári vagy tanulókényelmi szempontokból nem lehet lemondani róla. De viszont nem szabad túltengetni. Mértékkel, okosan kell ezt az üdvös nevelői eszközt alkalmazni. A határozott céllal készítettett s tanulásosan elbírált írásbeli dolgozatok kisebb vagy nagyobb módszeres egységek keretein belül a tanulói tudás és készség fokának kipuhátolására mással nem pótolható, kitűnő alkalmat nyújtanak.

A dolgozatok nevelőértékének elbírálása tekintetében két, egymással szervesen szembenálló, eléggé szélsőséges álláspont van. Az egyik túlzott értéket tulajdonít nekik s azt hiszi, hogy a tanuló képességének egyedül megbízható, tárgyilagos értékmérője. A másik szélsőség alig tulajdonít a dolgozatnak nevelőértéket, sőt kényszerítése szerinte aláaknázza a tanuló idegrendszerét. Egyik túlzó álláspontnak sincs igaza. A tapasztalat tagadhatatlanul azt mutatja, hogy igen sok tanuló középiskolai pályájának legvégső fokán, a VIII. o.-ban is gátlásoknak egész sorával küzd, mint aminő a félelem, szégyenérzet, habozás, bizonytalanság, a megkezdés bátorságának s a folytatás erélyének hiánya. Ilyenkor a tudás nem tud megfelelő módon megnyilvánulni, mégha megvan is. Mindez azonban nem ok arra, hogy egy az életben is nélkülözhetetlen, fontos nevelőeszközzel, a fogalmazványkészítetésekről lemondjunk. Sok függ a tételeknek, akár a tanár, akár a tanulók által való, eredményesen nem változtatgatott s nem módosítottan értelmezgetett cél kitűzésének határozottságától, a dolgozás idejére föltétlenül biztosított, igazságos rendtől és nyugalomtól, az önálló munka elősegítésétől, mert komoly nevelőhatásokat csak az így irányított írásbeli munka eredményezhet. Hogy is lehetne az írásbeliség mai, szinte korlátlan egyedurasága idején az iskolai ránevelés terjedelmét s lehetőségeit a csökkentés mai józan határára túl, mégjobban kisebbiteni, sőt, mint egyesek szeretnék, minden dolgozatírást tökéletesen száműzni az iskolából? Mikor a pásztorember s földműves tollat ragad s verset, vagy regényt ír, épen akkor kivenni a jövő tanultjai kezéből a tollat? Csak a lustaság ábrándos nosztalgiaja, idegbeteg apák s fiúk minden megerőltetéstől irtózó, vágylalma kívánhatja ezt.

A mindig közös munkával végzendő javítás szintén nagy jellemnevelő értékeket hozhat magával. A bírálat ténye már maga önfegyelemre, a refrainszerűen ismétlődő, tetszetős külsejű tanári alaposág pedig a látott minta követésére serkent. Az itt érvényesíthető módokat különböző, különösen módszeres értekezletek állandóan hálás anyagát adják. A változékony felettesi ügybuzgóság a javallt irányelvek nagyszámú sokaságában, egyénies színezetű, egymást váltó, leleményes kombinatórikájában élheti ki magát e téren. Lehet egy dolgozatcsomót átnézni alaposan, s

biztos ítélőképességgel egyszer, s lehet bizonytalanul, jobbra-balra méricskélve, rakosgatva ötször-hatszor. Türelmes, természet dolga az egész. Vagyunk egynéhányan, akik még a legjobb könyveket is életünkben legtöbbször csak egyszer érünk rá elolvasni, olyan móhó az érdeklődésünk s sajnos, olyan kevés az időnk. Kivált amelyikünk abban a szerencsétlenül szerencsés helyzetben lehet, hogy öt-hat világnyelv tárt kapuján özönlenek be lelkébe a legpompásabb könyvujdonságok. *Ars longa, vita brevis.*

Szoktunk azután beszélni még úgynevezett kötött tárgyi és élménydolgozatokról, noha ez az egész megkülönböztetés némileg erőltetett és semmitmondó, mert minden tétel kötött lesz, mihelyt mástól ered, tehát tanár tüzi ki, mert hisz az ú. n. élménydolgozatok szabadsága sem korlátlan. Igazi kötetlen élménydolgozat csak az lehetne, ahol mindenki mindenről tetszés szerint azt írhatná, s akkor, amikor akarja. Ennélfogva tökéletes kötetlenség tökéletes anarchia mellett volna csak lehetséges. Mihelyt közös címet adunk egy osztálydolgozatnak, már megfosztottuk a tanulót spontán élményeinek írásbefoglalási lehetőségeitől. Mert más az, friss élményeket a megélés pillanatában rögtön papírra vetni s más előadatni velük egy-egy visszatérő élményforrásra, pl. a karácsonyestire, a húsvéti locsolódásra, az aratásra, vagy szüretre vonatkozó, emlékképekből összeszövődő élményeiket. A tapasztalat azt mutatja, hogy az úgynevezett közös, vagy osztályélmények leírásai, pl. egy iskolai ünnepélyé, mulatságé, kirándulásé, oktató vagy hangosfilmé rendszerint színtelenebb, haloványabb, mint egy-egy elmemozdító olvasmányi reprodukció. Ennek érthető a magyarázata. A könyvélménynél a tanuló már meglesi a megfelelő kifejezőkészséget s ezt kell a dolgozat céljához némiképen módosítania s elég munkát ad neki az új rendezés. Míg a természetnyújtotta nyersanyagnál, a szabadabb élménykészletnél elriad annak hatalmas, lüktető életszerűségétől, nem bírja érzéseit, gondolatait szavakba foglalni, azt se tudja hirtelen, milyenekbe kell, mi fog tetszeni a tanárnak. Sokszor azoknak, akik az iskolában üldözik a sablonokat, a maguk egész élete, minden mozdulata, akaratlanul is csupa sablonra jár. Élménydolgozatokhoz elsősorban elsőrangú élménylehetőségek s élvezetes megírásukhoz mikszáthi-jókais adottságok kellene. Nehéz az eredetiséget erőltetni s iskolai szabállyá emelni. Ilyet csak az találhat ki, aki maga soha semmiben nem volt eredeti.

A házi feladatokra visszatérve, ezekre vonatkozólag az Utasítások értelmében kiegészítőleg még csak azt jegyzem meg, hogy csak az iskolában már elsajátított anyag begyakorlását célozhatják. Nem lehetnek tehát túlterhelést előidézően túlon-túl nagyigényűek, szemináriumszagot idézők s középiskolába átjátszók. Értékük a többirányú stílusgyakorlás, emlékezetfejlesztés, ismétretrogrózítás. Veszedelemük az idegen segítség tolvajkeze. Céljukat tévesztik, ha több időt rabolnak, mint amennyit érnek.

Az először Ujpesten divatbahozott s azóta az új Utasításokba is bekerült, ú. n. eredménydolgozatok nem egyebek, mint nagyobb anyagrészekről készült, írásos, vizsgajellegű beszámoló, nagy-

létszámú gimnáziumok osztályzatgyűjtő, konferenciális használatára. Az erősek számára újabb fündöklési alkalmak, az izzadó üstökű gyenge zömnek pedig keserves ugrató és buktató próba. Nemdolgozatos tárgyaknál unalmas és lassú, emlékezetből való tan-könyvmásolás, s a dolgozatosaknál pedig összefoglaló jellegű tételek rendes írásbeli dolgozattól miben sem eltérő kidolgozása. Nagy iskolák igazgatói ellenőrzését hatályosabbá lehet esetleg velük tenni.

A dolgozatok jellemnevelő hatásait tehát a következőkben foglalhatjuk össze. Elfogódottság leküzdése, feladatvállaló bátorság, kifejlődő felelősségérzet, az írott szó tisztelete, műértő készség kifejlődése, külső és belső műgond, állandó agygyimnasztika, határozott irányú akarati fegyelmezettség, helyes időbeosztás, ökonomikus érzék fejlesztése, az idegen szellemi tulajdon megbecsülése, érzelmi túlcsapongás és játékos szabadosság megfékezése, ülfoglalkozás megszokása, a szellemi munka aszkétikus jellegének korai tudomásulvétele; az önmegvalósító külső és belső szépségen való önzetlen öröm. *Le style c'est l'homme, mondit* a nagy Buffon. De stílusa csak a toll hozzáértő kezelőjének lehet. A stílustanítás főcélja ugyanolyan természetes világossággal megtanítani valakit írni, mint ahogy beszél. Lelki tartalmainkat akadálytalan könnyedséggel, maradéktalanul kifejezni próbálni. Ebben csúcsonodik a fogalmazástanítás főcélja s végeredményében jellemnevelő jelentősége.

Balogh István.

Új találkozás a klasszikus világgal.

A történelem folyamán az európai kultúrvilág több ízben került mélyreható kapcsolatba a klasszikus világ szellemével, ami kultúránkon eltörölhetetlen nyomokat hagyott. Első ízben akkor történt ez nagy mértékben, amikor az akkori tudományokban, a kolostorokban és iskolákban Aristoteles minden tudásnak, amő a valláson kívül állott, kánóna lett, amikor az újra felfedezett antik idők klasszikus latinságának, szépségét meglátták és értékelték. Olyan felfedezés volt ez az akkori tudós világ számára, melynek jelentőségét mi meg sem érthetjük.

Majd a renaissance következett, amikor az ókor szelleme átjárta és beragyogta a tudósok szobáit, amikor egész nemzetek kezdtek azzal átitatódni, amikor az európai kultúrmemzetek egyikének és másikának is kulturális jelentősége attól függött, hogy milyen mértékben került kapcsolatba azzal a világgal. És — ha a börtalmaikban páratlan modern háborúnak pusztító fegyverei még megkímélték — ma is előttünk állnak annak a kornak művészi alkotásai, mint a klasszikus világ termékenyítő erejének tanúi.

Harmadízben a XVIII. század vége felé történt, amikor a német klasszicizmus a görögséghez fordult, a francia forradalom pedig a régi római világ tóga-öltözetében tetszelgett.